

УДК 323.1

М.В. ЛАЗАРОВИЧ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ ВЛАДИ ДРУГОЇ УНР ПРОТИ ЄВРЕЙСЬКИХ ПОГРОМІВ

Лазарович Микола Васильович – к. і. н., доц., докторант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Тернопіль)

Проаналізовано деякі політичні заходи та основні накази українського військового командування щодо захисту єврейського населення. Досліджено ефективність таких засобів боротьби проти погромів, як переконання і просвітництво, використання військової сили, адміністративних та кримінальних покарань, смертної кари. Певну увагу приділено проблемі надання матеріальної допомоги постраждалим від погромницьких дій.

Ключові слова: органи влади, єврейська меншина, суб'єкти насильства, погроми, державна допомога.

Проанализированы некоторые политические меры и основные приказы украинского военного командования по защите еврейского населения. Исследована эффективность таких средств борьбы против погромов, как убеждение и просвещение, использование военной силы, административных и уголовных наказаний, смертной казни. Определенное внимание уделено проблеме оказания материальной помощи пострадавшим от погромных действий.

Ключевые слова: органы власти, еврейское меньшинство, субъекты насилия, погромы, государственная помощь.

The basic orders of the Ukrainian military command on protection of the Jewish population are analysed. Efficiency of such means of struggle against pogroms, as belief and education, use of military force, administrative and criminal punishments, a death penalty is investigated. The certain attention is given to a problem of rendering of material aid suffered from pogroms.

Key words: authorities, the Jewish minority, subjects of violence, pogroms, the state help.

© М.В. Лазарович, 2012

Постановка проблеми. Серед найболючіших світових проблем сьогодення все ще залишаються такі рудименти минулого, як ксенофобія, расові упередження, релігійна нетерпимість. Интолерантність, своєю чергою, призводить до зростання суспільної напруги, а подекуди й до громадянських конфліктів. Тому боротьба з означеним лихом, протидія та його попередження – вкрай важливі для стабільного розвитку людства.

Важливим у даному контексті є історичний досвід розв'язання міжгрупових суперечностей, зокрема, в Україні початку ХХ ст. Суспільні потрясіння того часу були викликані, з одного боку, прагненням домогтися справедливого ладу, з іншого – відродити національну державність. Однак їхній перебіг супроводжувався і низкою негативних, а подекуди й трагічних факторів. Насамперед йдеться про протистояння, яке відбувалося за соціальною, політичною, національною ознаками. Найрельєфнішим різновидом останньої стали антиєврейські погроми, викликані, головним чином, спадком імперської доби та всеохопною анархією, спричиненою агресією радянської Росії проти Української Народної Республіки (УНР).

Українська влада, ставлення якої до єврейських погромів було абсолютно негативним, намагалася боротися проти цього зла всіма доступними засобами. Передусім, це – нормотворче (закони, постанови, накази, відозви, звернення та ін.) та інституційне (запровадження надзвичайних військових судів, державної військової інспекції, жаңдармерії, місцевої самооборони, утворення спеціальних слідчих комісій із розслідування погромів тощо) забезпечення проблеми, до якого вдавалися Директорія, Рада Народних Міністрів,

Головний отаман військ УНР С. Петлюра, щоб допомогти євреїству.

Мета дослідження. Важливим завданням означеного часопростору є дослідження політичних та інших заходів влади, серед яких захист мирного єврейського населення за допомогою військової сили, ужиття різного роду покарань стосовно погромників, надання матеріальної допомоги постраждалим та ін. Означена проблема ще неповною мірою знайшла своє відображення у вітчизняній і зарубіжній історіографії, відтак стане метою дослідження даної статті. Її завдання – проаналізувати основні накази українського військового командування щодо захисту єврейського населення; дослідити ефективність таких засобів боротьби проти погромів, як переконання і просвітництво, використання військової сили, адміністративних та кримінальних покарань, смертної кари; визначити обсяг матеріальної допомоги, наданої постраждалим від погромницьких дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних студій обраної тематики слід відзначити праці таких науковців, як А. Гошуляк, Т. Гунчак, С. Єкельчик, С. Литвин, В. Лозовий, В. Сергійчук, Е. Костишин. Окремі аспекти питання висвітлено в дослідженнях О. Будзея, Д. Веденєєва, Р. Губаня, І. Дзюби та ін. Головним джерелом дослідження стали матеріали ЦДАГО України, ЦДАВО України, опубліковані документи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окрім представників найвищої політичної влади УНР, рішучих заходів як щодо недопущення єврейських погромів, так і інших незаконних дій стосовно мирного населення, вживали й офіційні особи нижчих рангів. Насамперед це стосується

військового командування. Так, якщо 12 квітня 1919 р. верховні очільники українського війська видали наказ № 77, в якому, окрім моралістичної складової, йшлося про арешт і негайне віддання до надзвичайного суду всіх, хто тільки підбурюватиме козаків до участі в погромах. То вже під час Першого зимового походу Армії УНР у наказах по Волинській групі військ від 28 лютого і 12 березня 1920 р. головнокомандувач армією М. Омелянович-Павленко і командир групи от. Н. Никонів не лише затаврували негідників, котрі ганьбили військо самочинними обшуками, незаконними реквізиціями худоби та майна в мирного населення, а й погрожували винним у злочинах смертною карою [16, 285, 389–390].

Подібні документи 7 і 19 березня поширив серед особового складу Армії УНР і начальник її штабу, а далі – командири підрозділів [4, 2]. Така практика дублювання наказів давала можливість довести їх практично до кожного вояка.

Надзвичайно радикальний план заходів для попередження погромів було розроблено 30 травня 1920 р., під час українсько-польського наступу проти більшовиків. Його авторами стали ген. М. Омелянович-Павленко з членами свого штабу та міністр єврейських справ П. Красний. Деталі плану невідомо, але дотичні матеріали дають підстави стверджувати, що всі винні в спробах погромів чи пограбувань мали бути негайно передані Надзвичайному військовому судові і за його вироком – розстріляні [16, 285, 287–288].

18 липня видано наказ в Окремій кінній дивізії, що перебувала тоді в Галичині. Закликаючи військо до порядку, автори наказу вимагали від особового складу однаково коректно ставитися до всіх національностей у т. ч. і до єврейської; вказували на співчуття з боку всього галицького єврейства справі українського державного будівництва. Відповідальність за будь-які безпорядки було покладено на командирів доручених їм частин та звелено утворити особливі надійні патрулі для спостереження за військами.

Про призначення особливих комендантів по боротьбі з грабежами та погромами йшлося і в наказі командарма М. Омеляновича-Павленка від 23 липня. Цим документом запропоновано негайно припинити безлади шляхом розстрілу грабіжників на місці злочину. Таке ж розпорядження про розстріл грабіжників містилося і в наказі очільника Армії УНР від 5 жовтня.

Отаман Тютюнник своїми наказами від 23 серпня і 8 грудня також велів розстрілювати без суду на місці «негідників», винних у пограбуваннях мирного населення. За потурання й недонесення оголошувалося тілесне покарання до 125 ударів нагайкою.

Наказом від 27 серпня за підписом М. Омеляновича-Павленка всіх військовиків було зобов'язано поводитися з населенням, без різниці його віросповідання і національності, ввічливо й тактовно.

15 вересня начальник інспекторського відділу штабу тилу Армії УНР видав наказ про розстріл без суду, на місці скоєння злочину, винних у пограбуваннях і мародерстві. Про це ж йшлося в наказі по

2-й Волинській стрілецькій дивізії від 25 жовтня [16, 286, 289, 290].

Смертна кара була останнім аргументом влади проти погромницької пошесті. Таких жорстоких заходів уживали як представники вищого політичного і військового керівництва УНР, так і на місцях. Зокрема, вже після перших погромів на поч. 1919 р. в Бердичеві й Житомирі, уряд УНР не лише різко засудив їх, а й удався до розстрілу організаторів [17, 185]. 16 січня Головний отаман Петлюра затвердив смертний вирок козакові Поліщуку, котрий займався грабежами в районі Снігурівки на Херсонщині [18, 62].

Доповідали про виконані смертні вироки й окремі підрозділи Армії УНР. Так, за літні розбої 1919 р. в Городку і Смотричі українським військом було розстріляно 24 злочинці, спіймані «на гарячому» [21, 164], в Оринині й Китайгороді – 3, в Тальному і Вахнівці – 10 [13, 58–59]. Чимало подібних вироків було виконано й у фронтовій смузі.

Тоді ж, у середині 1919 р., військом Директорії знищило кілька грабіжницьких банд. Зокрема, при ліквідації куреня «Не журись» було вбито та розстріляно понад 50 душ, у т. ч. й кілька старшин, решта, близько 200 осіб, розбіглася [2, 10]. За участь в єврейському погромі в м. Китайгороді 15–16 червня вироком Надзвичайного військового суду від 29 липня до смертної кари засуджено хор. В. Воцинського і козаків Л. Голодецького, О. Кобринського, Я. Хляка і Т. Маценюка. 15 серпня 1919 р., згідно з вироком Надзвичайного військового суду при Управлінні коменданта тилу Армії УНР від 14 серпня, було розстріляно за пограбування та вбивство трьох колишніх каторжан – А. та С. Барановських і П. Кицука [17, 337].

Повідомляв про страту під Києвом 4 українців, причетних до погромів, і ад'ютант Петлюри полк. О. Доценко. За ті ж злочини, вчинені у Райгороді, було розстріляно командира частини Міщука та кількох козаків. О. Доценко також засвідчив страту в жовтні 1920 р. під Городком [12] от. Семосенка.

Упродовж травня – липня 1920 р. в одній лише 1-й Запорізькій стрілецькій дивізії було 5 випадків розстрілу за грабїж [18, 58]. У 4-й Київській стрілецькій дивізії, згідно з доповідом її командира Ю. Тютюнника від 4 червня, розстріляно козака, який поранив єврейського хлопчика. Загалом же, як повідомляв міністрові єврейських справ головнокомандувач Армії УНР М. Омелянович-Павленко, за перше півріччя 1920 р. всіх винних у спробах погромів чи пограбувань негайно передавали Надзвичайному військовому судові і за його вироком вони були розстріляні [16, 287–288, 290].

Про застосування найрішучіших заходів до погромників, включно з розстрілом, повідомляв у рапорті командувачу Армії УНР від 6 квітня 1921 р. командир 1-ої Запорізької стрілецької дивізії Яшніченко [4, 2–2 зв.]. Так само, згідно з заявами ген. М. Омеляновича-Павленка, міністра єврейських справ УНР П. Красного й багатьох інших осіб, що заслуговують довіри [16, 287], чимало інших винних у грабунках та погромах було або засуджено військовими судами до кари смерті, або розстрі-

ляно на місці злочину. Ведучи мову про розстріли як засіб боротьби з погромами, варто погодитися з думкою колишнього голови уряду УНР Б. Мартоша про те, що було б великою помилкою сподіватися ніби ними можна спинити погромну хвилю. «Навіть якби розстріляли 10–20 тис. людей, – відзначав він, – то на території України в той час залишилися б ще декілька десятків тисяч, що могли кожну хвилю вчинити погром. Окрім чисто грабіжницького елемента, що шукав у погромах наживи, в кожному місті і містечку були десятки і сотні людей, настроєних різко антисемітськи внаслідок многолітньої пропаганди чорносотенної преси і діячів «Союзу русского народа» [2, 6]. До того ж, слід узяти до уваги й антагонізм поміж українським селянством та переважно єврейською торговельною верствою, що загострився в часи війни.

Помимо розстрілів, до винних у проступках і злочинах щодо єврейського населення застосовували й інші заходи впливу: позбавлення права на службу до підвищення, звільнення з посад, засудження до тілесних покарань [16, 286; 3, 171] чи в'язниці. Так, у грудні 1918 р. двох українських козаків за те, що відібрали у білоцерківського власника-єврея 1 фунт тютюну і 2 пляшки горілки, було засуджено на 6 місяців «тяжкої в'язниці» [3, 79]. В Бірзулі на Одещині Надзвичайний суд південно-східної групи засудив 16-літню дівчину і двох її помічників за пограбування місцевого єврея на термін від 6 до 12 років каторжних робіт. Козака Мирона і двох його спільників за подібний злочин засуджено на 20 років каторги [18, 63–64].

Жорстоких заходів уживали не лише до окремих осіб, а й до цілих підрозділів. Зокрема, за січневі погроми 1919 р. уряд УНР, серед іншого, вдався до розформування однієї з військових частин, що взяла участь в антисемітській акції [17, 185]. Наприкінці червня того ж року за спробу погрому в Смотричі, згідно з наказом т. в. о. військового міністра В. Петріва, було розформовано Чортмлинський кінний полк. Його вояків відправили «під догляд» у більш дисципліновані частини [3, 30]. За вчинення грабежів і насильств наказом від 20 липня 1920 р. за підписом полк. Дубового було ухвалено рішення про розформування Гайсинсько-Брацлавського куреня 2-ї піхотної бригади [4, 2; 16, 286]. Ці та інші подібні заходи були болісними для армії, оскільки під час напруженої боротьби з ворогами кожна бойова одиниця мала дуже велике значення. І все ж, щоб викоринити антисемітизм, керівництво держави і армії змушене було вдаватися до таких кроків.

Та найдійовішими заходами впливу української влади супроти погромів були їхні попередження та придушення. Так, Директорія і Головний отаман С. Петлюра надсилали свої війська, щоб розброїти й знешкодити збунтованих отаманів О. Козир-Зірку, Зеленого, М. Григор'єва [18, 61]. Відомо, що єврейська громадська рада Житомира в січні 1919 р. просила «надіслати Галиційських стрільців для підтримання порядку в місті» [1, 5]. З таким же проханням 6 вересня 1919 р. до Головного отамана військ УНР звертався й голова Бердичівської єврейської громадської управи Червонен-

кіс [18, 117–118]. Значну роль у долі єврейського населення відіграла й частина авіаційного парку полк. Мурашка, яка фактично припинила погром у Проскурові [12]. За виконання наказу її очільник отримав подяку від Головного отамана.

Про те, що серед військ армії УНР, на противагу денікінській армії, спостерігалися випадки, коли окремим особам або частинам вдавалося відвернути чи зупинити погроми, відзначав відомий український єврейський громадський і політичний діяч А. Марголін. Зокрема, у своїй книзі він навів приклад, коли в Коростені українським воякам удалося зупинити погром, розпочатий 13 березня 1919 р. солдатами Червоної армії [16, 312–313]. У червні того ж року українські війська по відході більшовиків розбили поблизу Китайгорода на Кам'янецьчині банду, яка здійснювала набіги на містечко, де вчинила єврейський погром, та навколишні села, грабуючи їх [18, 69–70].

Зуміли запобігти погромові в містечку Смотричі й дві сотні Житомирської юнацької школи під орудою полковників Лабуня й Бонч-Осмоловського. Його наприкін. червня готувався здійснити здеморалізований напівповстанський Чортмлинський кінний полк, який відмовився коритися командуванню Армії УНР. При цьому шістьох підбурювачів до погрому було заарештовано, а наступного дня, за вироком суду, розстріляно [3, 29–30, 165].

Голова Управи Погребищенської єврейської громади Гарник повідомляв Головного отамана С.Петлюру про здійснену 23 серпня 1919 р. невідомим озброєним загоном жажливу різню єврейського населення містечка, яку припинив український підрозділ коменданта Супруненка. Згодом останній для сприяння частин УГА неодноразово відбивав напади невідомих озброєних загонів [18, 118–119]. Тому, побачивши надійність підрозділу Супруненка, громада просила залишити його на якийсь час для охорони міста.

У Лубнах погрому вдалося уникнути лише завдяки сотні вояків української армії, котрі розбили зловмисників. Порятунок місцевих євреїв коштував переможцям 14 життів [16, 313].

Усе можливе для уникнення кровопролиття у Хмільнику на Вінниччині в 1919 р. зробив майор Армії УНР В. Клодницький. Маючи під своєю орудою дисципліноване військо, він не допустив погрому 15-тисячного населення цього єврейського містечка. Приводом став побутовий випадок, через який із вини хмільницького єврея згоріло ціле українське село. Не будучи певними, хто саме вчинив злочин, селяни погрожували помститися всім хмільницьким євреям. За відвернення насилля у 1922 р. єврейська ліга «Б'най Б'рит» нагородила В.Клодницького відзнакою «Смолоскип Свободи» [9, 20, 29].

18 листопада 1920 р. кінним полком Чорних запорожців П. Дяченка було ліквідовано погром єврейського населення вояками російської Звіднокозачої дивізії осавула Яковлева в м. Проскурові. Багатьох козаків, схоплених на місці бешкетів, було «випорото» [4, 61 зв.]. За свій порятунок проскурівчани висловили вдячність старшинам і коза-

кам полку Чорних запорожців. Через три дні, 21-го листопада, аналогічна ситуація склалася у Волочиську, де російські відділи ген. Перемикіна, графа Паліна та осав. Яковлева* розпочали грабунки і насильства над місцевим населенням. Кільканадцять представників цивільного єврейського населення було вбито. Подальше розростання погрому припинили надіслані патрулі української жандармерії.

Про зупинення грабежу та гвалтування єврейських жінок і дівчат завдяки втручання підоспілих бунч. Головчука й стр. Гарбара з 2-ї Стрілецької дивізії йшлося і в одному з наказів від 6 вересня 1920 р. Українські вояки силою зброї не лише розігнали злочинців, але й зуміли захопити двох із них, що виявилися донськими козаками, в полон. За відмінне виконання службового обов'язку командир дивізії полк. М. Безручко висловив Головчуку і Гарбару подяку і розпорядився оголосити про їх вчинок, як приклад для наслідування, у частинах, сотнях і командах дивізії [16, 289].

Щиру вдячність 2-му кінному стрілецькому полку 3-ї Волинської стрілецької дивізії за врятування від погрому висловлювало й єврейське населення містечка Дзигівка [3, 78], що на Ямпільщині.

Отже, в багатьох випадках українське військо асоціювалося в єврейського населення з порядком і спокоєм. Свідченням цього є і лист від єврейської міської громади Озаринців Могилівського пов., датований 3 червнем 1920 р. У ньому висловлено щиру подяку командирові 4-ї Стрілецької бригади полк. П. Шандруківі за те, що впродовж місячного перебування його підрозділу в містечку той увесь час ішов назустріч місцевому населенню. «3 дня Російської революції ми ще так спокійно не жили як тепер. І Ваша бригада дійсно показала хто такий український козак, котрий дуже гарно поведився з нами» [3, 179], – йшлося у зверненні озаринецького єврейства.

На жаль, наслідки українсько-єврейської співпраці були позитивними не завжди. Наприклад, єврейські автори закидали українській владі, що вона не зупинила Житомирський погром у березні 1919 р. Але, як засвідчують документи, більшовики залишили це місто в ніч на 22 березня, випустивши з місцевої в'язниці 300 кримінальних злочинців. І коли через 5–6 годин до Житомира ввійшло українське військо, то там уже тривав погром. Ситуацію вдалося виправити завдяки С. Петлюрі, який за допомогою польової жандармерії та юнацької школи навів порядок [13, 66]. Щоправда, не завжди існувала можливість скористатися допомогою дисциплінованих частин через їхню нечисленність чи віддаленість від місця подій.

Ще гіршою була ситуація з численними повстанськими загонами, деструктивні дії яких передбачити було вкрай складно. Так, спроба Січових стрільців роззброїти в січні 1919 р. формування отамана Зеленого завершилася тим, що останній утік, а його армія розійшлася. Коли небезпека минула – він зібрав її знову. Вдруге вислали військо, і здавалося, що його загопи вже розбиті. А

він невдовзі знову зібрав повстанські сили і разом із більшовиками виступив проти Армії УНР. Пізніше не поладив із більшовиками, пішов до них у тил і почав грабувати й убивати єврейське мирне населення [3, 171 зв.]. Подібними були й обставини, пов'язані з погромницькими діями отамана М. Григор'єва, зокрема на Херсонщині [18, 61], де він, зібравши сили, накоїв лиха.

У результаті погромів єврейське населення перебувало в дуже скрутному становищі. Тому українська влада приділяла проблемі допомоги постраждалим значну увагу. Попри гостру нестачу коштів вона неодноразово виділяла для цієї мети досить значні суми грошей. Зокрема, впродовж першої пол. 1919 р. були здійснені такі асигнування: 18 січня – 2 млн. грн. для євреїв, що постраждали від погромницьких дій у Житомирі, та 1 млн. грн. – у Бердичеві [5, 6 зв.]; 23 березня – 300 тис. грн. для учнів-євреїв, постраждалих від погромів; 9 квітня – 2 млн. грн. для жертв Проскурівського погрому; 12 квітня – 2 млн. грн. для євреїв, що постраждали від погромів. Усього, як зазначалося в Урядовому зверненні від 7 серпня 1919 р., для перших допомог із державного скарбу було призначено понад 20 млн. грн. [22, 79, 81]. 15 серпня того ж року урядом було асигновано ще 11 млн. 460 тис. грн. для біднішого єврейського населення, яке постраждало від погромів [11, 432]. 24 жовтня 1919 р. тій же категорії єврейського населення було виділено ще 20 млн. грн. Окрім грошових асигнувань, держава також допомагала постраждалим продовольством [15, 111]. Зокрема, в часописі «Шлях» від 7 вересня 1919 р. йшлося про виділення пограбованому єврейському населенню потрібної кількості хліба до нового врожаю.

За підрахунками дослідників, загальна сума допомоги потерпілим, виділена лише шістьма урядовими рішеннями, становила в перерахунку понад 7,5 млн. дол. США того часу. Також за особистими вказівками С. Петлюри потерпілим часто надавали одноразову допомогу, що не завжди відображалося в офіційних документах [14, 528]. Вказані суми асигнувань, достатньо значні в умовах воєнного часу, були як свідченням піклування української влади про постраждале єврейське населення, так і додатковим аргументом проти тих, хто звинувачував її в небажанні ефективно боротися з погромами, – адже останні були не вигідні навіть економічно, не кажучи вже про політичні втрати.

Надаючи потерпілому від погромів єврейству фінансову й організаційну допомогу, уряд УНР також підтримував ініціативи єврейської громадськості у цій справі. 17 червня 1919 р. Радою Народних Міністрів при Міністерстві єврейських справ було утворено Центральний комітет для допомоги єврейському населенню, яке постраждало від погромів. Його головна мета полягала в ефективній організації допомоги пограбованим населеним пунктам та найшвидшому відновленні там господарського життя. Місцеві осередки Комітету засновували кооперативи й кредитно-ощадні каси, відкривали споживчі пункти для хворих і безробітних, сирітські будинки, відбудовували й упорядковували громадські інституції та зруйновані

будинки. Родинам, що зазнали погромів, видавали одноразову допомогу [14, 527].

Не залишалися осторонь матеріальної допомоги єврейству й очільники УНР. Так, 17 лютого 1921 р., перебуваючи в Тарнові (Польща), Головний отаман С. Петлюра пожертвував на допомогу єврейським біженцям із України 15 тис. польських марок [19, 382]. Факт хоч і малозначний, але промовистий. Прагнучи ослабити неприязнь, яка подекуди існувала в українсько-єврейських взаєминах, керівництво УНР вдавалося й до нестандартних ходів. Передусім це стосується С. Петлюри. Так, аналізуючи телеграму Головного отамана від 4 липня 1919 р., О. Шульгин звернув увагу на те, що Петлюра завжди був радий зайвий раз наголосити на добрих вчинках з одного чи іншого боку, іноді навіть перебільшував, ведучи мову про їх взаємну лояльність, що була така бажана за непростих обставин [22, 58–59]. Подібні акценти можна простежити і в інших документах очільника УНР.

Відомі факти, коли С. Петлюра намагався приборкати той антисемітизм, який ширився в масах через активну участь євреїв у більшовицькому русі, особистими розмовами з відповідними посадовцями. Так, він дякував начальнику Запорізької дивізії Гулому й командирю бригади Литвиненку за життєві заходи проти єврейських погромів, що готувалися в містечках Лучинці та Лучинчику, за обстріл євреями українських тилкових загонів. При цьому Головний отаман наголосив, що наявність навіть одного грабежу може потягнути за собою погром, а тому просив звернути увагу на це і вживати в таких випадках найрішучіших заходів [18, 58].

Доволі промовистим фактом ставлення С. Петлюри до українського єврейства було й те, що на пряме замовлення Головного отамана український письменник С. Васильченко в 1919 р. написав зворушливе оповідання «Про жидка Марчика, бідного кравчика». Його негайно було надруковано в офіційній газеті УНР – газеті «Україна», а невдовзі видано Міністерством пропаганди окремою книжкою [10, 46; 6]. Оповідання спеціально поширювали серед українського населення, щоб викликати в нього співчуття і симпатію до єврейської бідноти.

Прагнучи донести до якнайширших верств народу думку про неприпустимість антиєврейських погромів, провідники УНР здійснювали поїздки

країною для зустрічей із населенням. Так, Головний отаман С. Петлюра раз по раз звертався до козаків із промовами, в яких засуджував погроми, трактував їх як зраду національних інтересів. Дуже часто з ним на фронт їздив і міністр праці О. Безпалко, який був добрим промовцем та мав громовий голос [2, 4]. Останній, до речі, за дорученням уряду з відповідною просвітницькою місією перебував у відрядженні протягом кількох місяців [22, 54]. Подібні поїздки здійснювали й інші міністри, а також урядовці зі спеціальними дорученнями, скеровані в ті райони, де велася антисемітська агітація [8]. Всі вони домагалися викоринення лиха, успадкованого з імперських часів.

Висновки. Отже, очільники другої УНР усвідомлювали свою політичну відповідальність за розв'язання вузлових протиріч, що об'єктивно існували на початку ХХ ст. в міжнаціональних відносинах, а тому, в міру сил і можливостей, протидіяли дискримінації за національною та етнічною ознаками. Найактивнішою була боротьба проти єврейських погромів. Вона мала різні форми – від нормотворчості й інституційного забезпечення до використання стосовно погромників військової сили та різного роду покарань. Ефективність цієї боротьби хоч і була значною мірою детермінована важкими умовами воєнного часу, та все ж ужиті українською владою заходи дали позитивні результати. Так, згідно з даними американського історика Б. Лінкольна, кількість зареєстрованих погромів в Україні зменшилася у 1919 р. на 37% у квітні і на 80% у травні [7]. Повністю припинити їх, на жаль, не вдалося – надто багато сил було зацікавлено в дестабілізації УНР та дискредитації її керівництва. Невирішеність національного питання в Україні мала трагічні наслідки, ставши однією з головних політичних причин поразки Національної революції 1917–1921 рр. Тому, враховуючи уроки минулого, маємо творити майбутнє, яке б базувалося не лише на повазі до етнічних, культурних, релігійних чи мовних меншин, а й на законодавчо закріпленій ефективній системі механізмів попередження і боротьби з проявами ксенофобії та національної дискримінації. Такий підхід сприятиме як створенню умов для розвитку самобутності національних меншин, так і зміцненню громадянського миру та процвітання Української держави.

ПРИМІТКИ:

* Восени між урядом УНР та Російським політичним комітетом у Польщі, очолюваним Б. Савінковим, було укладено договір. Комітет визнав незалежність України, а сформовані ним на території Польщі російські військові сили підпорядкував командуванню Армії УНР. Ці сили склалися з 2-х піхотних дивізій та 1-ї кінної, які й увійшли до складу української армії як Окрема російська армія під командуванням генерала Перемікіна [20, 182–183].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний архів вищих органів державної влади і управління (далі – ЦДАВО) України. – ф. 2060. – оп. 1. – спр. 23.
2. ЦДАВО України. – ф. 3890. – оп. 1. – спр. 10.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань (далі – ЦДАГО) України. – ф. 269. – оп. 1. – спр. 262.
4. ЦДАГО України. – ф. 269. – оп. 1. – спр. 35.
5. ЦДАГО України. – ф. 269. – оп. 1. – спр. 265.
6. Будзей О. Про бідного єврея замовте слово... [Електронний ресурс] / О. Будзей. – Режим доступу: <http://h.ua/story/75035/#photo>
7. Веденєєв Д. Вбити й згнати. Загибель Симона Петлюри [Електронний ресурс] / Д. Веденєєв. – Режим доступу: our-clio.blogspot.com/2011/.../blog-post_12.html
8. Губань Р. Ісаак Мазепа як «головний мільйонер» і як людина [Електронний ресурс] / Р. Губань. – Режим доступу: <http://www.ica.org.ua/lip/n/101/14.html>
9. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 48 с.
10. Дзюба І. Прокислі «Щі» від Табачника. Галичанобобія – отруйне вістря українофобії / І. Дзюба. – Дрогобич: Коло, 2010. – 112 с.

11. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки, 1918–1920: Док. і матеріали: [У 2 т., 3 ч.] / Упоряд. В.Верстюк та ін. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2006. – 687 с.
12. Документ судової помилки: Процес Шварцбарда: Збірник документів. – Париж, 1958. – 152 с. – Режим доступу: http://poltava-regres.narod.ru/petlura/literat/sud_pomylka.htm
13. Трагедія двох народів. Матеріяли до спору між українською та російською соц.-дем. партіями з приводу убійства С. Петлюри. – Прага–Київ: Видання Закордонної Делегації УСДРП, 1928. – С. 47–70.
14. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана / С.Литвин. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2001. – 640 с.
15. Лозовий В. Національна політика Директорії УНР / В.Лозовий // Центральна Рада і український державотворчий процес: Матеріяли наук. конф., 20 берез. 1997 р.: У 2 ч. – К., 1997. – Ч. 1. – С. 106–115.
16. Марголин А. Украина и политика Антанты (Записки еврея и гражданина) / А.Марголин. – Берлин: Изд-во С. Эфрон, 1922. – 397 с.
17. Сергійчук В. Погроми в Україні. 1914–1920 / В.Сергійчук. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1998. – 543 с.
18. Сергійчук В. Симон Петлюра і єврейство / В.Сергійчук. – Вид-во. 2-е, доповнене. – К.: ІІІ Сергійчук М. І., 2006. – С. 152.
19. Симон Петлюра. Статті, листи, документи / Упоряд. В. Сергійчук. – Т. 3. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1999. – 616 с.
20. Удовиченко О. Україна у війні за державність / О.Удовиченко. – К., 1995. – 206 с.
21. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.: У 4-х кн. / П.Христюк. – Нью-Йорк, 1969. – Кн. 3. – 160 с.
22. Шульгин О. Україна і червоний жах: Погроми в Україні / О.Шульгин. – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 2001. – 104 с.